

Лисанець Олег Станиславович, к., ю., н., ас. кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків

Гальченко Ольга Русланівна, студентка 4 курсу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків

Анотація:

У статті досліджено сучасний стан ринку зерна України, визначено основні проблеми й тенденції його регулювання на сучасному етапі. Також проаналізовано нормативно-правову базу, яка регулює розвиток та функціонування галузі зерновиробництва в АПС України, та основні напрями державної підтримки збільшення виробництва зернових культур.

Annotation:

In the article explores the current state of the grain market of Ukraine, the main issues and trends in regulation today. Also analyzes the regulatory framework that governs development and grain production in the industry AIS of Ukraine, and the main directions of state support for increasing the production of crops.

Ключові слова: ринок зерна, зернові культури, аграрно-промисловий сектор, експорт, державна підтримка, галузь зерновиробництва.

Key words: grain market, crops, the agro-industrial sector, export, government support, field of grain.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ЗЕРНА В УКРАЇНІ

Україну завжди називають житницею Європи, оскільки вона є одним з найбільших експортерів зерна, а тому напрямки та перспективи розвитку ринку зерна є дуже актуальними питаннями для нашої держави на теперішній час. Виробництво зерна є провідною галуззю в аграрно-промисловому секторі України, від виробництва та експорту зернових культур залежить продовольча та економічна безпека держави та її експортні можливості. Вітчизняні інвестори вкладають кошти в розвиток цієї галузі для підтримання конкурентоспроможності галузі на ринку ЄС та підвищення ефективності виробництва зерна в Україні. Проте, не зважаючи на підписану угоду про Асоціацію з ЄС, іноземні інвестори не поспішають вкладати свої кошти в український агро-промисловий сектор. На мою думку, це пов'язано, насамперед, з неефективним функціонуванням сільськогосподарського виробництва в цілому та, зокрема, ринку зерна, а також складністю повернення вкладень.

Дослідженням проблем, пов'язаних з розвитком виробництва та ринку в Україні займалися такі науковці, як С.Д. Іваніцька, В.В. Іванішин, В. С. Жигadlo, В.Б. Шкляр та інші.

Нормативно-правову базу з даного питання складають Закони України «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 04.07.2002 року, «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 року, «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18.10.2005 року, Постанови Кабінету міністрів України «Про затвердження державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» від 19.09.2007 року № 1158, «Про забезпечення реалізації деяких положень Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 17.11.2004 року № 1569, комплексна галузева програма «Розвиток зерновиробництва в Україні до 2015 року», затверджена Наказом Міністерства аграрної політики України та Української академії аграрних наук від «23» жовтня 2007 р. № 757/101 та інші нормативно-правові акти. До

2013 року питання виробництва зерна в Україні регулював Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо стимулювання виробництва та розвитку ринку зерна» від 29.06.2000 року. 13.08.2013 року цей указ було скасовано Указом Президента № 424, що стало, на мою думку, необґрунтованим кроком, адже даний Указ передбачав стимулювання та підтримку сільськогосподарських товаровиробників та зниження негативних наслідків сезонних та кон'юктурних коливань цін на зернову продукцію та хлібопродукти, що на сьогоднішній день є дуже актуальним у зв'язку з постійною інфляцією та зростанням курсу іноземних валют, що прямо впливає на експортні та внутрішні ціни.

Ринок зерна - система товарно-грошових відносин, що виникають між його суб'єктами в процесі виробництва, зберігання, торгівлі та використання зерна на засадах вільної конкуренції, вільного вибору напрямів реалізації зерна та визначення цін, а також державного контролю за його якістю та зберіганням (2; п. 23 ст. 1).

Відповідно суб'єктами ринку зерна є:

- суб'єкти виробництва зерна;
- суб'єкти зберігання зерна;
- Аграрний фонд та інші суб'єкти державних заставних закупівель зерна та державної аграрної інтервенції;
- акредитовані біржі;
- Аграрний страховий пул створений відповідно до Закону України "Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою";
- Гарантій фонд;
- інші суб'єкти господарювання, які діють на ринку зерна.

До суб'єктів виробництва зерна закон відносить власників, орендарів та користувачів земельних ділянок, які використовують їх для виробництва зерна (2; ст. 6) . На нашу думку, це визначення не зовсім коректне, його доцільно конкретизувати. Вважаємо, що до суб'єктів виробництва зерна слід віднести особисті селянські та фермерські господарства, а також сільськогосподарські підприємства всіх форм власності та організаційно-правових форм та підприємства з переробки зерна .

Що стосується суб'єктів зберігання зерна, ними є: Суб'єктами зберігання зерна є: зернові склади (елеватори, хлібні бази, хлібоприймальні, борошномельні і комбікормові підприємства), суб'єкти виробництва зерна, які зберігають його у власних або орендованих зерносховищах, та інші суб'єкти господарювання, які беруть участь у процесі зберігання зерна (2; ст. 7). Постає питання, що мав на увазі законодавець під поняттям «інші суб'єкти господарювання, які беруть участь у процесі зберігання зерна»? Вважаємо, що ними є будь-які складські приміщення і контейнери, що використовуються для транспортування і під час продажу зерна та які відповідають придатні для його зберігання.

Суб'єктами державних заставних закупівель зерна є: сільськогосподарські товаровиробники, зернові склади, Аграрний фонд та інші суб'єкти державних заставних закупівель зерна, визначені чинним законодавством. Дані суб'єкти регулюють ринок зерна.

Суб'єктами державної аграрної інтервенції є: сільськогосподарські товаровиробники, зернові склади, Аграрний фонд та інші суб'єкти державної аграрної інтервенції, визначені чинним законодавством (2; ст. 8).

Аналізуючи ст. 33 Закону «Про зерно та ринок зерна в Україні», слід зазначити, що гарантійний фонд є юридичною особою, що діє відповідно до законодавства України і гарантує виконання зобов'язань за складськими документами на зерно, формує діяльність суб'єктів ринку зерна з організації і здійснення належного виконання зобов'язань зерновими складами перед власниками зерна, збереження стабільності ринку послуг із зберігання зерна та із захисту прав і законних інтересів володільців складських документів на зерно.

Також, аналізуючи суб'єктний склад ринку зерна, слід виділити такі групи суб'єктів як:

- ті, що організують торгівлю (різноманітні оптові ринки, міські, селищні та районні ринки, магазини оптової торгівлі сільсько-господарською продукцією, магазини переробних підприємств, ярмарки, акредитовані біржі, аукціони, виставки і т. ін.);
- ті, що проводять фінансово-розрахункову діяльність на ринку зерна (банки та інші кредитні установи, Аграрний страховий пул, розпорядники коштів державного бюджету, у випадках передбачених законодавством);
- ті, що забезпечують транспортування зерна (водний, повітряний, залізничний та автомобільний транспорт)

Відповідно, до інших суб'єктів, що діють на ринку зерна, на нашу думку, слід віднести науково-дослідні та аналітичні установи, контролюючі органи (митні, податкові) та інші, визначені чинним законодавством.

Сучасний стан ринку зерна в Україні характеризується **не достатнім** матеріально-технічним забезпеченням галузі, низькою ефективністю праці, **не достатністю** фінансових ресурсів для впровадження новітніх технологій та нераціональним використанням земельних ресурсів, що

призводить до виснаження та деградації ґрунтів, а також постійним зростанням цін на зерно, борошно та продукти з нього.

Держава, визначивши галузь зерновиробництва пріоритетною, намагається створити дієвий механізм для ефективного функціонування ринку зерна, збільшення обсягів фінансування даної галузі, впровадження новітніх технологій та підвищення якості зернових культур.

Регулювання ринку зерна в Україні здійснюється державою за допомогою системи нормативно-правових актів прийнятих в даній галузі, а також шляхом контролю діяльності суб'єктів ринку зерна та дотримання ними відповідних нормативних положень.

Аналізуючи ЗУ « Про зерно та ринок зерна України» основні принципами державної політики в галузі зерновиробництва є:

- надання пріоритетної бюджетної, кредитної та інвестиційної підтримки суб'єктам заставних закупівель зерна та проведення інтервенційних операцій;
- забезпечення внутрішніх потреб держави у продовольчому, насінневому, фуражному, технічному зерні та заходів щодо нарощування його експорту;
- встановлення мінімальної гарантованої ціни на заставне зерно;
- недопущення обмежень у пересуванні зерна та продуктів його переробки;
- контроль за якістю зерна та його збереженням.

Міністерство аграрної політики та продовольства України (далі – Міністерство) реалізує державну політику в даній галузі за такими основними напрямками:

- створення державних цільових програм («Зелені ринки», «Зерно України» тощо);
- збільшення обсягів фінансування державних цільових програм;

- запровадження нових механізмів кредитування сільськогосподарських виробників;
- посилення ролі Аграрного фонду у фінансуванні виробництва через механізми заготівлі майбутнього урожаю (строкові контракти);
- стимулювання залучення коштів на вітчизняних та закордонних (ІРО) фондових ринках у виробництво, переробку та реалізацію зерна;
- стимулювання приватних інвестицій (акціонування);
- податкове стимулювання виробників сільськогосподарської продукції;
- розвиток агрострахування;

Відповідно до презентації аграрної реформи в дії стратегія розвитку рослинництва в цілому та, зокрема, зерновиробництва, полягає у зростанні до 2017 року виробництва зерна до 80 млн тон. Метою впровадження цієї реформи є нарощування обсягів виробництва рослинницької продукції на основі досягнення середньоєвропейських показників врожайності сільськогосподарських культур відповідно до завдань галузевих програм.

На виконання даної реформи міністерством розроблені наступні шляхи досягнення стратегічних цілей:

- 1) інтенсифікація виробництва та підвищення врожайності;
- 2) впровадження сучасних енергозберігаючих технологій для вирощування сільськогосподарських культур;
- 3) удосконалення землекористування та формування оптимальної структури посівних площ культур в залежності від природно-кліматичних умов та зональної спеціалізації;
- 4) впровадження у виробництво нових високопродуктивних сортів та гібридів сільськогосподарських культур. На нашу думку,

впровадження гібридів у виробництво сільськогосподарської продукції недоцільно, оскільки це має бути екологічно чистим продуктом, а впровадження різноманітних гібридів може негативно вплинути на здоров'я споживачів та якість продукції;

- 5) збільшення внесення мінеральних добрив з розрахунку на запланований врожай та з урахуванням агрохімічних показників ґрунтів;
- б) проведення хімічної меліорації сільськогосподарських земель та комплексу заходів з інтегрованого захисту рослин від шкідників, хвороб та бур'янів.

Як практичні заходи держави по підтримці сільськогосподарських товаровиробників можна навести приклад компенсацію за пересів озимих культур у розмірі 150 грн на 1 га проведено у 2012 році. Даним заходом було досягнуто мінімізації втрат сільгосппідприємствами від загиблих посівів озимих культур (Постанова КМУ від 19.03.2012 року № 278 «Питання надання державної підтримки галузі рослинництва для пересіву у 2012 році озимих зернових культур») (3).

Національний проект «Зерно України» являє собою програму розвитку зерновиробництва з високими економічними та виробничими показниками. Метою проекту є зростання внутрішнього валового продукту держави шляхом збільшення виробництва зерна до 80 млн. тон та підвищення конкурентоспроможності сільського господарства шляхом забезпечення якісного, ефективного виробництва, збирання, доробки, зберігання зернових і технічних культур з використанням новітніх, інноваційних, ресурсозберігаючих технологій, техніки та обладнання. Даний проект орієнтовано на технологічне переоснащення галузі у відповідності до вимог світових стандартів якості продукції, економічно доцільне створення певних преференцій інвесторам на

період створення та становлення виробництва, забезпечення продовольчої безпеки держави, закріплення та нарощування стійких, конкурентоспроможних позицій України серед світових лідерів виробників зерна, збільшення експортного потенціалу, стимулювання зростання внутрішніх та зовнішніх інвестицій на засадах державно-приватного партнерства, залучення населення до роботи в сільськогосподарському господарстві (зменшення безробіття).

Проект регулюється Постановами Кабінету Міністрів України № 1255 від 8 грудня 2010 року, № 1256 від 8 грудня 2010 року, Указом Президента України № 187/2012 від 12 березня 2012 року та Дорученням Президента України від 22 березня 2012 року.

Не менш вагомим проектом в даній галузі є національний проект «Зелені ринки», що являє собою створення мережі регіональних оптових продовольчих ринків з метою реалізацію стратегії із розбудови об'єктів агрологістики, яка включатиме в себе: вирощування с/г продукції, її зберігання, переробка та доставка споживачам, тобто – акцент проекту спрямований на розбудову повного замкненого циклу с/г продукції від вирощування до споживання. Основними характеристиками проекту є: цілорічне забезпечення населення с/г продукцією та зменшення її втрат, створення сучасних агрологістичних підприємств, реорганізація роздрібної торгівлі с/г продукцією, вибір оптимальних шляхів доставки с/г продукції до споживачів, зменшення вартості с/г продукції, створення нових робочих місць та ефективний глобальний маркетинг ринку с/г продукції. Нормативно-правову базу даного проекту складають Постанова Кабінету Міністрів України від 08.12.2010 року № 1255 «Про затвердження Положення про проекти із пріоритетних напрямів соціально-економічного та культурного розвитку (національні проекти)», Постанова Кабінету Міністрів України від 08.12.2010 року № 1256 «Про затвердження переліку

проектів із пріоритетних напрямів соціально-економічного та культурного розвитку (національні проекти)» та Наказ від 14.12.2012 №263-07 «Про утворення Міжвідомчої робочої групи з відбору складових національного проекту «Зелені ринки» - створення мережі регіональних оптових продовольчих ринків». Проект успішно впроваджується (01.02.2013 року відбулося засідання Міжвідомчої робочої групи з відбору складових НП «Зелені ринки», на якому було розглянуто технічне завдання на розробку попереднього ТЕО НП «Зелені ринки».

У лютому 2013 року Держінвестпроектком проведено низку переговорів із Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) щодо реалізації національного проекту «Зелені ринки» та розробки попереднього техніко-економічного обґрунтування. За результатами перемовин було досягнуто домовленостей про фінансування розробки попереднього техніко-економічного обґрунтування національного проекту «Зелені ринки» з боку USAID.

Держінвестпроектком України спільно з USAID розроблена та затверджено технічне завдання на розробку ТЕО національного проекту «Зелені ринки». Завдання попереднього ТЕО – створити передумови для залучення інвестицій в розвиток регіональних оптових продовольчих ринків (РОПР).

4 квітня 2013 року компанія «Кімонікс Інтернешнл», яка впроваджує в Україні «Проект USAID АгроІнвест» - проект технічної допомоги, що фінансується USAID, оголосила конкурс на розробку попереднього техніко-економічного обґрунтування національного проекту «Зелені ринки».

За результатами конкурсу, розробником попереднього техніко-економічного обґрунтування національного проекту «Зелені ринки» стала компанія ТОВ «NIRAS Україна», з якою 23 травня 2013 року було підписано договір і розпочато розробку попереднього техніко-економічного обґрунтування. За підсумками розробки попереднього техніко-економічного обґрунтування національного проекту буде визначено 10 пілотних проектів.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що пріоритетними кроками у вирішенні проблем на ринку зерна України є досягнення рівноваги попиту та пропозиції, податкова та митна підтримка сільгосптоваровиробників, вдосконалення механізму державного регулювання та державної підтримки сільського господарства України в цілому, та зерновиробництва, зокрема, врегулювання цінової політики, збільшення експортного потенціалу, формування ефективної інфраструктури ринку зерна, впровадження новітніх науково обґрунтованих технологій у виробництво зернових культур та запозичення позитивного європейського та світового досвіду функціонування даної галузі.

В Україні збільшення виробництва зерна має стратегічне значення для підвищення ефективності АПС та подолання кризового стану в суміжних галузях, що залежать від виробництва зерна. Підвищення рівня ефективності виробництва зерна є пріоритетним та важливим для нашої держави, оскільки, від вирішення цього питання залежить забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного зерна і продовольчої безпеки країн в цілому. На нашу думку, розв'язання цього питання повинно здійснюватися як на державному, так і на регіональному рівнях (з урахуванням регіональних особливостей виробництва). Також для стимулювання експорту зерна необхідно фінансова підтримка держави вітчизняних експортерів (залучення

коштів державного бюджету для кредитування експорту, страхування експортних кредитів, надання державних гарантій тощо) . При цьому заходи щодо стимулювання експорту за рахунок коштів держбюджету повинні відповідати нормам і вимогам Світової організації торгівлі, що визначають прийнятий в світовій практиці порядок надання державної підтримки експорту.

Література:

1. Комплексна галузева програма "Розвиток зерновиробництва в Україні до 2015 року" від 23 жовтня 2007 р. N 757/101. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1021.4247.0>.
2. Закон України "Про зерно та ринок зерна в Україні". - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/37-15/para071#o71>.
3. Аграрна реформа в дії. Презентація Міністерства аграрної політики та продовольства. - [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=3390>.
4. Національні проекти і пріоритети. Агроперспектива. - [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.ukrproject.gov.ua/projects/73>.

